

ੴ

ਗੁਰਖਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

32

ਹੁਕਮ

ਭਾਗ - 8

‘ਬੰਸੀ’

ਹੁਕਮੁ

ਭਾਗ-8

ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ ਮਨ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਭ੍ਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ 'ਠੋਕਰਾਂ' ਹੀ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਜਾਂ ਬਦਲਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ 'ਰੰਗਤ' ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਜਾਂ 'ਹਵਾੜ' (essense) ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ 'ਰੰਗਤ' ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਉੱਦਮ, ਦਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੌਜੂਦਾ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ, 'ਹਉਮੈ-ਧਾਰੀ' ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜਾਂ 'ਰੰਗਤ' ਬਦਲਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਿਰੇ-ਪੁਰੇ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ, ਸਿਆਣਪਾਂ, ਉਕਤੀਆਂ, ਜੁਗਤੀਆਂ, ਫਿਲੋਸਫੀਆਂ ਨਾਲ, ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਮਨ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਬਦਲਣ ਲਈ, ਉਚੇਰੀ, ਚੰਗੇਗੀ, ਦੈਵੀ 'ਸੰਗਤ' ਕਰਨੀ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ 'ਉਚੇਰੀ' ਸੋਹਣੀ, ਦੈਵੀ, ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ, 'ਜੀਉਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ' ਸੰਗਤ ਦੀ 'ਪਿਉਂਦ' ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਘਟਦੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਸਾਡਾ ਮਨ ਉਚੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਗੁਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀ 'ਬਿਬੇਕ-ਬੁੱਧੀ' ਉਘੜਦੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਲੁ ਲਾਥੀ॥

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਭਇਓ ਸਾਥੀ॥

(ਪੰਨਾ-੯੨੫)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਿਕ 'ਪਿਉਂਦ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ 'ਅਨੁਭਵ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਅਤੇ 'ਇਲਾਹੀ ਭਾਣੇ' ਦਾ 'ਨਿਰਣਾ' ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ 'ਅਨੁਭਵੀ ਨਿਰਣੇ' ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਬੁੱਝਣਾ', 'ਸੀਝਣਾ', 'ਪਹਿਚਾਨਣਾ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ 'ਅਨੁਭਵੀ ਆਤਮਿਕ ਨਿਰਣੇ' ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਹੀ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ, ਚਲਦਾ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀਆਂ 'ਬਰਕਤਾਂ' ਤੇ 'ਆਤਮਿਕ ਵਿਰਾਸਤ' ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਬ ਲਗੁ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਤਾ ਤਬ ਹੀ ਲਉ ਦੁਖੀਆ॥

(ਪੰਨਾ-੪੦੦)

ਮਨ ਨੂੰ 'ਆਤਮਿਕ ਪਿਉਂਦ' ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ —

1. ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ, ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਸਿਮਰਨ
2. ਬਖਸ਼ਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸੇਵਾ ਅਥਵਾ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਅਤੇ
3. 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸਿਆਣਪਾਂ

ਉਕਤੀਆਂ

ਜੁਗਤੀਆਂ

ਦਿਮਾਰੀ ਗਿਆਨ

ਭੁਸ਼ਕ ਸੁੱਕੀ ਫਿਲੋਸਫੀ

ਕਰਮ-ਕਾਂਡ

ਹਠ-ਧਰਮ ਅਤੇ

ਤਿਆਗ

ਦੇ ਛੋਕੇ ਸਾਧਨ ਕਾਰਗਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹਉਮੈ ਦੀ 'ਲੇਸ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਕਾਰਗਰ ਪਿਉਂਦ (sublime and dynamic grafting) — 'ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ' ਹੈ।

ਮਨ ਰੇ ਕਿਉ ਛੂਟਹਿ ਬਿਨੁ ਪਿਆਰ॥

(ਪੰਨਾ-੯੦)

ਕਿਆ ਜਪੁ ਕਿਆ ਤਪੁ ਸੰਜਮੇ ਕਿਆ ਬਰਤੁ ਕਿਆ ਇਸਨਾਨੁ॥

ਜਬ ਲਗੁ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਨੀਐ ਭਾਉ ਭਰਤਿ ਭਗਵਾਨੁ॥ (ਪੰਨਾ-੩੩੨)

ਸਾਚੁ ਕਰੋ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ॥

(ਸਵੈਯੋ ਪਾ: ੧੦)

ਜਦੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਨ ਨਿਗਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਦਾ 'ਅਕਸ' ਸਾਡੇ ਮਨ ਉਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ' ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਤੂੰ-ਤੇਰੀ' ਦਾ ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਉਪਜੀ' ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਰਸ, ਚਾਉ ਵਾਲੀ 'ਰੰਗਤ' ਨਾਲ, ਸਾਡੀ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ —

ਕਬੀਰ ਨਾ ਹਮ ਕੀਆ ਨ ਕਰਹਿਗੇ ਨਾ ਕਰਿ ਸਕੈ ਸਰੀਰੁ॥

ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਛੁ ਹਰਿ ਕੀਆ ਭਇਓ ਕਬੀਰੁ ਕਬੀਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-੧੩੬੭)

ਮੇਰਾ ਕੀਆ ਕਛੂ ਨ ਹੋਇ॥

ਕਰਿ ਹੈ ਰਾਮੁ ਹੋਇ ਹੈ ਸੋਇ॥ (ਪੰਨਾ-੧੧੬੫)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ ਦੀ 'ਪਿਉਂਦ' ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਹੀ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਓਤ-ਪੋਤ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂਉਂ ਨਹੀਂ। ਅਟੱਲ, ਅਭੁੱਲ, ਅਪਾਰ, ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ 'ਵੇਗ' ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਨਾ ਜਾਂ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ 'ਸੁਰ' ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੈ।

ਜਗਿਆਸੂ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਅਵਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ —

ਜੋ ਤੂ ਕਰਹਿ ਕਰਾਵਹਿ ਸੁਆਮੀ ਸਾ ਮਸਲਤਿ ਪਰਵਾਣੁ॥ (ਪੰਨਾ-੬੨੨)

ਹਮ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਏਕੈ ਓਹੀ॥ (ਪੰਨਾ-੩੯੧)

ਮੈ ਨਾਹੀ ਪ੍ਰਭ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੇਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-੮੨੨)

ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨਹਾਰੇ ਜਾਨੈ॥ (ਪੰਨਾ-੨੦੬)

ਜਿ ਕਰਾਵੈ ਸੋ ਕਰਣਾ॥ (ਪੰਨਾ-੬੨੨)

ਮੈ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਹਉਂ ਨਹੀ ਕਿਛੁ ਆਹਿ ਨ ਮੋਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-੮੫੮)

ਮੀਤੁ ਕਰੈ ਸੋਈ ਹਮ ਮਾਨਾ॥

ਮੀਤ ਕੇ ਕਰਤਬ ਕੁਸਲ ਸਮਾਨਾ॥ (ਪੰਨਾ-੧੮੭)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਅਵਵੱਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ —

ਮਾਨਸਿਕ ਅਵੱਸਥਾ

ਤੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਖੇਲ ਹੈ।
ਹਉਮੈ ਅਥਵਾ 'ਮੈ-ਮੇਰੀ' ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੈ।
ਹਉਮੈ ਪਾਇਣ ਹੈ।
ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਹੈ।
ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ।
ਆਪਣੇ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਚੱਲਣਾ ਹੈ।
ਕਰਮ-ਬੱਧ ਹੈ।
ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਿੱਚ ਹੈ।
ਦੁੱਖ, ਕਲੇਸ਼ ਹੈ।
ਦੀਰਖਾ, ਦਵੈਤ ਹੈ।
ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਹੈ।
ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ।
'ਆਵਾ-ਗਵਨ' ਹੈ।
'ਜਮਾਂ ਦੇ ਫੇਰ' ਵਿਚ ਹੈ।
ਤਿਸ਼ਨਾ ਦੀ 'ਅੱਗ' ਹੈ।
'ਦੂਜਾ ਭਾਓ' ਹੈ।
ਇਛਿਆ ਹੈ।
ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ।
'ਰੋਸ' ਹੈ।

ਆਤਮਿਕ ਅਵੱਸਥਾ

'ਆਤਮਿਕ' 'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਹੈ।
ਤੂੰ ਤੇਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ।
ਆਤਮ ਪਾਇਣ ਹੈ।
'ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੈ।
ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਹੈ।
'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ' ਚੱਲਣਾ ਹੈ।
ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ।
'ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ ਦੀ ਖਿੱਚ' ਹੈ।
ਸਦਾ ਕੁਸਲ-ਖੇਮ ਹੈ।
ਮੈਤਰੀ ਭਾਵ ਹੈ।
ਪਿਆਰ ਹੈ।
'ਸ਼ਾਂਤੀ' ਹੈ।
'ਬਹੁੜ ਨ ਮਰਨਾ' ਹੈ।
ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ।
'ਤਿਪਤ-ਅਘਾਇ' ਹੈ।
'ਇਕੋ-ਇਕ' ਹੈ।
ਨਿਰ-ਇੱਛਤ ਹੈ।
'ਬੁਕਰ' ਹੈ।
'ਭਲਾ' ਹੈ।

ਮਾਨਸਿਕ ਅੱਵੱਸਥਾ : — ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ ਮਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਉਗੁਣ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਭੀ ਖਿਆਲ, ਇੱਛਾ, ਰੀਝਾਂ, ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸਭ ਹਉਮੈ ਪਾਇਣ ਹਨ, ਆਪਣਾ 'ਭਾਣਾ' ਹੈ, 'ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ' ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ', ਤੋਂ 'ਬੇ-ਸੁਰੇ' ਅਤੇ 'ਉਲਟ' ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਾਨੂੰ ਭੁਗਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੱਝਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ॥

(ਪੰਨਾ-੬੦੧)

ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਡੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ, ਪਰਉਪਕਾਰ, ਫਰਜ਼, ਮੋਹ, ਪਿਆਰ, ਪਾਠ, ਪੂਜਾ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਆਦਿ, ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ 'ਲੇਸ' ਜਾਂ 'ਅੰਸ਼' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਕਰਮ-ਬੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ : — ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਜਦ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਬੁੱਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ‘ਹਉਮੈ’ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਪਾਇਣ ਕਰਕੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ ‘ਸੁਰ’ ਹੋ ਕੇ ਰੁੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਉਸ ਵਿਚ ਉਪਜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਸਾਡੇ ਮਾਇਕੀ ਅਉਗੁਣ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਤੇ ਪਸਾਰਾ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੈਵੀ 'ਗੁਣ' 'ਹੁਕਮ' ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਪੱਤੀਕ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਗੁਬਾਰੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਬੁਝਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ॥੨॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਹਕਮ ਨ ਬਣਿਆ ਜਾਇ॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੂ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥ (ਪੰਨਾ-ਪ੍ਰਦਾਨ)

ਇਹੁ ਮਨੁ ਧੰਧੈ ਬਾਂਧਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥

ਮਾਇਆ ਮੁਠਾ ਸਦਾ ਬਿਲਲਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-੧੧੭੬)

ਮਨ ਤੂੰ ਗਾਰਬਿ ਅਟਿਆ ਗਾਰਬਿ ਲਦਿਆ ਜਾਹਿ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਣੀ ਮੋਹਿਆ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੁਨੀ ਭਵਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ-੪੪੧)

ਨਾਮ ਸੰਗਿ ਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਲਾਵੈ॥

ਕੋਟ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਨਰਕਿ ਜਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-੨੪੦)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫ਼ਾਰ॥

ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀਂ ਜਾਓ ਨਾਮ ਸਿਉ ਤਾਉ ਏਉ ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ॥ (ਪੰਨਾ-੨੫੨)

ਇਸ 'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣ' ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ —

ੴ ਗਤ

ਮਰਜ਼ੀ

ਰੀਝਾਂ

୪

ਸੁਆਦ

ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ

ੴ ਗਤਾ

ੴ ਵਲਵਲੈ

ਸਿਆਣਪਾਂ

ਚਤੁਰਾਈਆਂ
 ਰੋਸੇ-ਗਿਲੇ
 ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ
 ਈਰਖਾ
 ਦਵੈਤ
 ਵੈਰ
 ਵਿਰੋਧ
 ਸ਼ੱਕ
 ਕਿਉਂ ?
 ਕਿਆ ?
 ਕੈਸੇ ?

ਆਦਿ, ਨੀਵੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ 'ਲੇਸ' ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਏਥੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ 'ਮਾਰਨ' ਦਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਲਕਿ 'ਹਉ'-ਧਾਰੀ ਮਨ
ਨੂੰ —

ਮੌਜ਼-ਮੌਜ਼ ਕੇ
 ਪ੍ਰੇਰ-ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ,
 ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਕੇ,
 ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ 'ਪਰਸਕੇ',
 ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ
 ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ,

ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਵੈਪਨਾ ਵਿਚ —

'ਭਿਉ'-ਭਿਉ" ਕੇ,
 ਟੁੱਬੀਆਂ ਲਵਾ ਕੇ,
 ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਲੇ ਪਿਆ ਕੇ,
 ਪ੍ਰੀਤ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗ ਕੇ,
 ਪਿਆਰ ਦੀ 'ਪਿਉਂਦ' ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ,
 ਅਲਮਸਤ ਮਤਵਾਰੇ ਹੋ ਕੇ,
 ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਤੋਂ 'ਬੇ-ਖੁਦ' ਹੋ ਕੇ,

ਹੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ 'ਬਦਲਿਆ' ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਹੁਕਮਿ
ਰਜਾਈ ਚੱਲਣ' ਦੀ 'ਜਾਚ' ਸਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਅਵੱਸਥਾ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ —

ਕਬੀਰ ਕੂਕਰੁ ਰਾਮ ਕੋ ਮੁਤੀਆ ਮੇਰੋ ਨਾਉ॥

ਗਲੇ ਹਮਾਰੇ ਜੇਵਰੀ ਜਹ ਖਿੰਚੈ ਤਹ ਜਾਉ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੬੮)

'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣ' ਲਈ ਤਿੰਨ 'ਸੱਸਿਆਂ' ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ ਹੈ।

1. ਸਬਰ : — ਆਪਣੀਆਂ, ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੇ ਵਿਉਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਜੋ ਕੁਝ
ਇਲਾਹੀ 'ਰਜਾ ਦੁਆਰਾ 'ਬਖਸ਼ਿਸ਼' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਦੀ 'ਪਿਆਰ-ਦਾਤ'
ਸਮਝ ਕੇ 'ਸਬਰ' ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ।

ਤੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾਇ ਕੈ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ॥

ਫਰੀਦਾ ਦੇਖਿ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਨਾ ਤਰਸਾਏ ਜੀਉ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੭੯)

ਛਾਦਨ ਭੋਜਨ ਕੀ ਆਸ ਨ ਕਰਈ ਅਚਿੰਤੁ ਮਿਲੈ ਸੋ ਪਾਏ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੧੩)

ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨੋ ਲੋੜੀਐ ਤੁਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦਿ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੮੧)

ਸਿਦਕੁ ਸ਼ੁਗਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ॥

(ਪੰਨਾ-੮੩)

2. ਸ਼ੁਕਰ : — ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਲੋਂ ਜੋ ਕਿਛੁ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ
'ਪ੍ਰੀਤ-ਦਾਤ' ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦਾ 'ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ' ਕਰਨਾ : —

ਜੇ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਭੀ ਮਿਹਰ

ਜੇ ਮਾਰ-ਜਿਵਾਲੇ ਤਾਂ ਭੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼

ਜੇ ਕੋਲ ਬਹਾਲੇ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ

ਜੇ ਮਾਰ-ਕਢੇ ਭੀ ਧਿਆਈ

ਜੇ ਦੁਖ-ਭੁਖ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਮੌਜ

ਜੇ ਲਾਭ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਦਾਤ

ਜੇ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ

ਜੇ ਵਡਿਆਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ

ਜੇ ਨਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੇਹਰ।

ਯਾਨੀ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਹਾਲਤ : —

ਗਮੀ	ਖੁਸ਼ੀ
ਦੁੱਖ	ਸੁੱਖ
ਵਡਿਆਈ	ਨਿੰਦਾ
ਲਾਭ	ਹਾਨੀ
ਤੰਦਰੁਸਤੀ	ਬਿਮਾਰੀ
ਜੀਵਨ	ਮੌਤ

ਵਿਚ ਆਪਣੇ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਦੀ 'ਮੌਜ' ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਮਨ, ਤਨ, ਚਿਤ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ।

ਜਿਉ ਭਾਵੈ ਤਿਉ ਰਾਖਿ ਲੈ
ਹਮ ਸਰਣਿ ਪ੍ਰਭ ਆਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥

(ਪੰਨਾ-੪੫੦)

ਜੇ ਸੁਖੁ ਦੇਹਿ ਤ ਤੁਝਹਿ ਅਰਾਧੀ ਦੁਖਿ ਭੀ ਤੁਝੈ ਧਿਆਈ॥ ੨॥

ਜੇ ਭੁਖੁ ਦੇਹਿ ਤ ਇਤ ਹੀ ਰਾਜਾ ਦੁਖ ਵਿਚਿ ਸੂਖ ਮਨਾਈ॥...

ਜੇ ਲੋਕੁ ਸਲਾਹੇ ਤਾ ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਜੇ ਨਿੰਦੈ ਤ ਛੋਡਿ ਨ ਜਾਈ॥ (ਪੰਨਾ-੨੫੨)

3. ਸਿਮਰਨ — ਐਸੇ : —

'ਮਨ-ਮੋਹਣੇ'

'ਸਦ-ਬਖਸਿੰਦ'

'ਸਦ-ਮਿਹਰਵਾਨ'

'ਪ੍ਰਿਤਪਾਲੇ, ਨਿਤ ਸਾਰ ਸਮਾਲ੍ਹੇ'

'ਲਾਡ-ਲਡਾਵੈ'

'ਖੇਲ-ਖਲਾਵੈ'

'ਅਤਿ-ਪ੍ਰੀਤਮ'

'ਰੱਬ'

ਨੂੰ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਧਿਆਉਣਾ, ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ, ਸਾਡਾ ਅੱਡਲ ਛਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਤ੍ਰੁਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਰੋਂ-ਘਰੋਂ ਹੋਰ ਵਧੇਰੀਆਂ ਉਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ਦਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਅਥਾਹ ਨਿਘੇ, 'ਨਾਨਕ ਪਿਆਰ' ਦੇ ਹੁਲਾਗਿਆਂ ਵਿਚ, ਕਿਤ-ਕਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, 'ਜੀਵਨ ਰੂਪੁ ਸਿਮਰਣੁ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰਾ' ਬਣ ਜਾਈਏ।

1. ਸਿਮਰਨ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ, ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ ਸਕਦਾ।
2. ਅਨੁਭਵ ਬਗੈਰ, 'ਹੁਕਮ' ਨਹੀਂ ਬੁਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।
3. ਹੁਕਮ ਬੁਝੇ ਬਗੈਰ, ਭਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।
4. ਭਾਣਾ ਮੰਨੇ ਬਗੈਰ, ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।
5. ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਬਗੈਰ, 'ਝੁਕਰਾਨਾ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜਦੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ-ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ 'ਪਿਉਂਦ' ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਤਮ-ਪਾਇਣ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ 'ਬੈ-ਖਰੀਦ ਗੋਲਾ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਡੋਰੀ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਉਂ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਚਲਾਵੇ ਤਿਉਂ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਜਿਉ ਤੂ ਚਲਾਇਹਿ ਤਿਵ ਚਲਹ ਸੁਆਮੀ

ਹੋਰੁ ਕਿਆ ਜਾਣਾ ਗੁਣ ਤੇਰੇ॥

(ਪੰਨਾ-੯੧੯)

ਜਹ ਬੈਸਾਲਹਿ ਤਹ ਬੈਸਾ ਸੁਆਮੀ ਜਹ ਭੇਜਹਿ ਤਹ ਜਾਵਾ॥।।। (ਪੰਨਾ-੯੯੩)

ਜਿਉ ਬੋਲਾਵਹਿ ਤਿਉ ਬੋਲਹ ਸੁਆਮੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਨ ਹਮਾਰੀ॥।।। (ਪੰ.-੫੦੮)

ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ॥।।।

ਗੁਰ ਕੀ ਬਚਨੀ ਹਾਟ ਬਿਕਾਨਾ ਜਿਤੂ ਲਾਇਆ ਤਿਤੂ ਲਾਗਾ॥।।।

ਤੇਰੇ ਲਾਲੇ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ॥।।।

ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ॥।।।

(ਪੰਨਾ-੯੯੧)

ਜੈਸੀ ਆਰਿਆ ਕੀਨੀ ਠਾਕੁਰਿ ਤਿਸ ਤੇ ਮੁਖੁ ਨਹੀਂ ਮੋਰਿਓ॥।।।

ਸਹਜੁ ਅਨੰਦੁ ਰਖਿਓ ਗ੍ਰਿਹ ਭੀਤਰਿ

ਉਠਿ ਉਆਹੂ ਕਉ ਦਉਰਿਓ॥।।।

(ਪੰਨਾ-੧੦੦੦)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ' ਫੋਕੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਤੋਲ ਮਿਣਕੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਇਹ 'ਡੋਰੀ' ਤਾਂ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ 'ਮੌਜ' ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਚਲਾਏ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਣਾ ਹੈ, 'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ, ਹਉਮੈ ਵਾਲੀ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ 'ਤੂੰ-ਤੇਰੀ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਰਾਏ ਕਰਤਾ ਦੂਜੀ ਕਾਰ ਨ ਭਾਲੇ॥।।।

(ਪੰਨਾ-੫੮੧)

ਹਾਂ, ਜੀ, ਇਲਾਹੀ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਕੜੀ 'ਪ੍ਰੀਤ ਡੋਰੀ' ਨਾਲ, 'ਬੱਧੇ-ਦਿਲ' ਦੀ 'ਚਾਲ' ਹੀ 'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ' ਚਲਣਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਹ 'ਪ੍ਰੀਤ ਡੋਰੀ' ਹਿਲੇ, ਤਿਵੇਂ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਤਨ, ਚਿੱਤ ਹਿਲੇ। ਇਹੋ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ 'ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਚਲਣਾ' ਤੇ 'ਭਾਣਾ-ਮੰਨਣਾ' ਹੈ।

ਮੂ ਲਾਲਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨੀ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਤੋਰੀ ਨ ਤੂਟੈ ਛੋਰੀ ਨ ਛੂਟੈ ਐਸੀ ਮਾਧੋ ਖਿੰਚ ਤਨੀ॥

(ਪੰਨਾ-੮੨੭)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਡੋਰੀ ਪ੍ਰਭਿ ਪਕੜੀ ਜਿਨ ਖਿੰਚੈ ਤਿਨ ਜਾਈਐ॥ (ਪੰ.-੯੩੫)

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਪਿਛੇ ਲਗੇ ਨਕਿ ਨਕੇਲਾ। (ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੨੪/੧੧)

ਆਓ ਫੇਰ, ਆਪਾਂ ਵੀ, 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ' ਨਾਲ 'ਬੁੱਝ' ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਾਈਏ —

ਊਲਾਟ ਜਾਤਿ ਕੁਲ ਦੋਊ ਬਿਸਾਰੀ॥

ਸੁਨ ਸਹਜ ਮਹਿ ਬੁਨਤ ਹਮਾਰੀ॥੧॥

ਹਮਰਾ ਝਗਰਾ ਰਹਾ ਨ ਕੋਊ॥

ਪੰਡਿਤ ਮੁਲਾਂ ਛਾਡੇ ਦੋਊ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਬੁਨਿ ਬੁਨਿ ਆਪ ਆਪੁ ਪਹਿਰਾਵਉ॥

ਜਹ ਨਹੀ ਆਪੁ ਤਹਾ ਹੋਇ ਗਾਵਉ॥੨॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੫੮-ਪੰ)

'ਹੁਕਮ' ਦੇ ਪਿਛੇਕੜ ਵਿਚ, 'ਹੁਕਮੀ' ਅਥਵਾ 'ਹੁਕਮ' ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੀ 'ਰਜ਼ਾ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਇਸ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ 'ਬੁੱਝ', 'ਪਛਾਣ' ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ 'ਤਾਮੀਲ' ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਊਲਟ, ਜੇ 'ਹੁਕਮੀ' ਦੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵ-ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਅੱਖੜ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ 'ਹੁਕਮ' ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਮਨ-ਦੀ-ਮਰਜ਼ੀ ਰਲਾ ਕੇ, 'ਬੇ-ਸੁਰਾ' ਹੋ ਕੇ, ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਅਤਿ ਸੂਖਮ, ਗੁੱਝਾ ਅਤੇ ਅਪਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਅਲਪ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮਨ-ਮਤੀਏ, ਹੁਕਮ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਰਲਾ ਕੇ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਸਹਿਜ-ਚਾਲ ਜਾਂ 'ਭਾਣੇ' ਵਿਚ 'ਵਿਘਨ' ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣਮਈ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੇ ਪਿਛੇ, 'ਪ੍ਰੀਤ-ਪ੍ਰੇਮ-ਗਸ-ਚਾਉ', ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਤ ਹੈ, ਜੋ ਦਿਮਾਗੀ ਸੂਝ ਤੇ ਅਕਲ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਝ ਗੋਚਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ —

ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ, ਬੇ-ਲਾਗਤਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਪਿਆਰ ਵਿਚ 'ਰੱਬ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਾਲ ਪੋਸ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕਰਨਾ, ਮਾਂ ਦੀ ਵੱਡ-ਮੁੱਲੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਕਿਰਤ' ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਤੇ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਕੇ, 'ਰੱਬੀ-ਪਿਆਰ' ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਦੁੱਖ ਝਲਦੀ, ਰਾਤਾਂ ਜਾਗਦੀ ਤੇ ਜੱਫਰ ਜਾਲਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਦੀ 'ਲਾਲੀ' ਨੂੰ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਸਾਂਭ-ਸਾਂਭ ਰੱਖੀ ਸੀ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਸਮੇਂ, ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ 'ਅਰਪਨ' ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ 'ਮਾਂ-ਰੂਪੀ' ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀ 'ਰੱਬਤਾ' ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ 'ਹੁਕਮ' (Divine Will) ਹੈ। 'ਮਮਤਾ' ਦੇ ਇਸ ਅਣਦਿਸਦੇ, ਗੁੱਝੇ, ਛਿੱਪੇ ਹੋਏ 'ਭੇਦ' ਨੂੰ, ਇਸ ਚੁੱਪ-ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ, ਅਕਲਾਂ ਵਾਲੇ, ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਕੈਦੀ, ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਕੁਰਬਾਣੂ ਕੀਤਾ ਤਿਸੈ ਵਿਟਹੁ ਜਿਨਿ ਮੇਹੁ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-੯੧੮)

ਇਹ ਕਹਿਣ-ਕਹਾਉਣ, ਸਮਝਣ-ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਗੱਲ-ਹੀ-ਹੋਰ' ਹੈ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮਾਂ' ਬੜੀ ਸਬਰ-ਸਥੂਰੀ ਨਾਲ —

ਜੱਫਰ ਜਾਲਦੀ
ਅਤਿਅੰਤ ਪੀੜਾ ਸਹਾਰ ਕੇ,
ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜੋਖੋਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ,
ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਵਾਰ ਕੇ,
ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਵੰਡ ਕੇ,
ਸਿਰਹਾਨੇ ਖੱਢਨ ਰੱਖ ਕੇ,

ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਅਲੋਕਿਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਚਮਤਕਾਰ ਦੁਆਰਾ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਵਾਂ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਆਪ ਭੀ, ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ 'ਇਸਤਰੀ' ਤੋਂ ਬਦਲਕੇ, 'ਮਾਂ' ਦਾ ਨਵਾਂ 'ਸਰੂਪ' ਧਾਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦ 'ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ' ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਅਤੇ ਅਸਚਰਜ 'ਕਰਾਮਾਤ' ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬੁਝਦੇ।

'ਮਾਂ-ਬੱਚੇ' ਦੇ ਸੂਖਮ ਪਿਆਰ ਦੇ 'ਇਲਾਹੀ' ਭੇਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਅਗਨੀ' ਬਾਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ 'ਮਾਂ-ਮਮਤਾ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਆਕਾਰ', ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ, ਸਿਸ਼ਟੀ ਦਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ : -

ਪ੍ਰਿਤਪਾਲਦਾ
ਨਿਤ ਸਾਰ ਸਮਾਲੂਦਾ
ਲਾਡ-ਲਡਾਉਂਦਾ
ਖੇਲ ਖਿਲਾਉਂਦਾ

ਹੈ। ਇਸ ਕਰਾਮਾਤੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਖੇਲ' ਵਿਚ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦਾ ਅਚਰਜ ਬਿਸਮਾਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਮਮਤਾ ਦੀ ਇਸ 'ਆਪਾ ਵਾਰਨ' ਦੀ 'ਰੀਝ' ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਉਤੇ ਬੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ 'ਕਰਤਾ' ਆਪ ਇਸ 'ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ' ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਾਂ-ਪਿਆਰ' ਵਿਚ ਆਪ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਬੱਚੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਕ, 'ਮਾਂ' ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਤਾਂਈ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ 'ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ' ਦੀ ਛੜ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ, ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਸ਼ 'ਮਾਂ-ਪਿਆਰ' ਰਾਹੀਂ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਸਿਆਣਪ ਆਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ 'ਰਵਾਨਗੀ' ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਾ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ 'ਰਜ਼ਾ' ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ, ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ, ਕਲਪਨਾ ਦੀਆਂ 'ਪੰਡਾਂ' ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ : -

ਜਬ ਲਗੁ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੂਝਤਾ ਤਬ ਹੀ ਲਉ ਦੁਖੀਆ॥

(ਪੰਨਾ-੪੦੦)

ਪਾਇਓ ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਸੁਖੁ ਰੇ॥

ਹਰਖ ਸੋਗ ਹਾਨਿ ਮਿਰਤੁ ਦੂਖੁ ਸੁਖ ਚਿਤਿ ਸਮਸਰਿ ਗਰ ਮਿਲੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਜਉ ਲਉ ਹਉ ਕਿਛੁ ਸੋਚਉ ਚਿਤਵਉ ਤਉ ਲਉ ਦੁਖਨੁ ਭਰੇ॥
 ਜਉ ਕਿਪਾਲੁ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਭੇਟਿਆ ਤਉ ਆਨਦ ਸਹਜੇ॥੧॥
 ਜੇਤੀ ਸਿਆਨਪ ਕਰਮ ਹਉ ਕੀਏ ਤੇਤੇ ਬੰਧ ਪਰੇ॥
 ਜਉ ਸਾਧੂ ਕਰੁ ਮਸਤਕਿ ਧਰਿਓ ਤਬ ਹਮ ਮੁਕਤ ਭਏ॥੨॥
 ਜਉ ਲਉ ਮੇਰੋ ਮੇਰੋ ਕਰਤੋ ਤਉ ਲਉ ਬਿਖੁ ਘੇਰੇ॥
 ਮਨੁ ਤਨੁ ਬੁਧਿ ਅਰਪੀ ਠਾਕੁਰ ਕਉ ਤਬ ਹਮ ਸਹਿਜ ਸੋਏ॥੩॥
 ਜਉ ਲਉ ਪੋਟ ਉਠਾਈ ਚਲਿਅਉ ਤਉ ਲਉ ਡਾਨ ਭਰੇ॥
 ਪੋਟ ਡਾਰਿ ਗਰ ਪਰਾ ਮਿਲਿਆ ਤਉ ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਏ॥ (ਪੰਨਾ-੨੧੪)

ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ, ਪਰਵਰਿਸ਼ ਉਸ ਦੇ 'ਮਾਂ-ਬਾਪ' ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ 'ਪਰਵਰਿਸ਼' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ 'ਹੁਕਮ' ਦੀ ਗੁੱਝੀ 'ਸਹਿਜ-ਚਾਲ' ਦੀ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਹੈ। ਇਸ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਜਾਣਦਾ, ਬੁੱਝਦਾ, ਪਹਿਚਾਣਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਲਾਹੀ, ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ – ‘ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ’ ਦੀ ‘ਗੋਦ’ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਬੱਚਾ, ਆਪਣੀ ‘ਹਉਮੈ’ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕਾਰਨ :—

‘ਭੋਲੇ-ਪਣ’ ਦਾ ਤਿਆਗ,
‘ਹਉਮੈ’ ਦਾ ਭਰਮ,
‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਅਤੇ
ਸਿਆਣਪਾਂ-ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਦਾ ਆਵੇਸ਼ ਹੀ ਹੈ।

ਲਿਵ ਛੜਕੀ ਲਗੀ ਤੁਸਨਾ ਮਾਇਆ ਅਮਰ ਵਰਤਾਇਆ॥

ਏਹ ਮਾਇਆ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਵਿਸਰੈ ਮੋਹੁ ਉਪਜੈ ਭਾਉ ਦੂਜਾ ਲਾਇਆ॥ (ਪੰ.-੯੨੧)

ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਦੀ ਇਹ ਕਠਿਨ ਕ੍ਰਿਆ, ‘ਪ੍ਰੈਮ-ਰਸ’ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਈ ਮਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦ-ਮਈ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ‘ਮਾਂ’ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਵਿਚ ਹੀ ‘ਲਿਵ’ ਲਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਾਲਦੀ, ਚੱਕੀ ਝੋਂਹਦੀ, ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਬੋਂ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀ-ਤਿਬੜੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਰੁੜ੍ਹ-ਰੁੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਘੁੱਟਾਂ ਭਰਦਾ ਭਰਦਾ ਸਭ ਕਥਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਖੇਡਦਾ-ਖੇਡਦਾ ਸੜਿਹਾਂਦ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਗੰਧਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਛਿਗ ਪਵੇ, ਗੰਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹਦੇ ਸੱਟ ਵਜੇ, ਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਜੀ-ਧਜੀ ਪੂਰਾ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰੀ ਬੈਠੀ ਹੋਵੇ, ਕੀਮਤੀ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਕਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਣ, ਪਰ ਆਪਣੇ 'ਲਾਲ', ਜ਼ਿਗਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ, ਰੋਂਦੇ-ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ, ਲਿਬੜੇ-ਤਿਬੜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਚੁੰਮ ਚੱਟ ਕੇ, ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਅੜਲੀ 'ਝਰਨਾਟ' ਰਾਹੀਂ ਬਾਲ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਖ-ਲੱਖ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇ ਕੇ, ਲੋਰੀਆਂ ਗਾ-ਗਾ ਕੇ, ਬਾਪੜ-ਬਾਪੜ ਕੇ ਸੁਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਨਾ ਕੌਈ ਸੁਆਰਬ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਸਗੋਂ 'ਮਾਂ' ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ 'ਆਪਾ' ਗਵਾ ਕੇ, ਉਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ 'ਹੁਕਮ ਦੀ ਕਾਰ' ਕਮਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਲੌਕਿਕ ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰੀਤ-ਕਰਿਸ਼ਮਾਂ ਹੈ।

ਚਲਦਾ

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

500 ਕਾਪੀਆਂ, ਅਕਤੂਬਰ 2012

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ :-

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੇਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096